

Nestelen in de stad

Appartementen voor gezinnen

Inhoud

- Gezinsportret
- Essay
- Ontwerpoplossing

6		Ten geleide
8		De studielocaties
10		Gezinnen die van steden houden
18		Lia Karsten Op zoek naar stedelijkheid in de luwte
26		De familie Mitalas
34		1 - Bergruimte Toverkasten
42		De familie Taal
50		2 - Slimme plattegronden Veranderbare ruimtes
58		Han Michel Recepten voor het nieuwe wonen met kinderen
72		De familie De Sprang
80		3 - Op de groei De meegroeiwoning
90		De familie Bora
98		4 - Voorwaarden voor flexibel gebruik De juiste maten
108		Ivan Nio Met kinderen stel je andere eisen aan de stad
118		5 - Tussen binnen en buiten In- en uitvliegroutes
130		De familie Bemer
138		6 - De gezinsvriendelijke woonomgeving Speelruimte
146		Bernard en Jante Leupen Flexibel en multifunctioneel, maar waar is de stad?
168		Steden die van gezinnen houden
180		Literatuur
182		Portretten participerende architecten
186		Register
188		Colofon

Ten geleide

Dit boek is een neerslag van de studie die in 2012 op initiatief van het Amsterdamse architectenbureau heren 5 en de afdeling onderzoek van de Bond van Nederlandse Architecten (BNA) is verricht naar het verschijnsel gezinsappartementen. Doel was meer inzicht te krijgen in de manieren waarop de huisvesting van gezinnen in steden verbeterd kan worden, en vooral: hoe appartementen beter op de wensen van hedendaagse gezinnen zijn af te stemmen. Dit als antwoord op de trend dat gezinnen tegenwoordig vaak in de steden willen wonen, maar het woningaanbod te weinig op hen is afgestemd.

Heren 5 en BNA wisten voor deze studie inhoudelijke en financiële steun te verwerven van vier woningcorporaties, twee projectontwikkelaars en een gemeente (zie pag. 8). Zij waren het ook die de locaties aandroegen waar de ontwerpoplossingen eventueel toepasbaar zijn.

Uiteindelijk hebben twintig architecten de studie uitgevoerd. Bij wijze van aftrap kregen ze nuttige baggage mee; vier deskundigen op het gebied van sociologie, architectuur en volkshuisvesting gaven speciaal voor hen een lezing.

De studie zelf bestond uit twee opmerkelijke onderdelen. Ten eerste gingen de architecten zelf in gesprek met gezinnen. Ze inventariseerden de wensen en problemen van die gezinnen op een ongebruikelijke manier, namelijk met behulp van zogeheten 'mental maps'. Dat zijn tekeningen waarin bewoners zelf hun ervaringen en ingrepen proberen weer te geven. Voor de architecten bleek deze onderzoeksmethode een openbaring. Het leverde hen 'warme' kaarten in plaats van een 'koude' plattegronden op.

Als tweede stap werd de architecten gevraagd om ontwerpoplossingen te bedenken en ook dit op bijzondere wijze te doen. Hen werden nu eens niet eenmalige ontwerpen gevraagd, maar ontwerprichtingen die op veel plekken toepasbaar zijn.

Dit boek geeft niet alleen de resultaten van het onderzoek weer, maar voegt ook wat toe. De uitgebreide inleiding en het slothoofdstuk geven samen de context van de probleemstelling weer plus de belangrijkste conclusies in de vorm van tien gouden regels voor het realiseren van meer en betere gezinsappartementen. Daartussen komen drie centrale onderdelen van de studie aan bod:

- vijf gezinsportretten, als representatieve selectie uit tientallen gezinsbezoeken;
- de ontwerpoplossingen van de architecten, gebundeld in zes agenda-punten die zijn geordend van klein naar groot; van binnen naar buiten;
- de essays van de vier deskundigen die voor de architecten als aftrap dienden. Deze staan verspreid in het boek en geven dieper inzicht in de problematiek.

NB. Dwarsverbanden tussen de knelpunten die in de gezinsportretten naar voren komen en de ontwerpen van de architecten worden in de tekst aangegeven met het lampje en een nummer: #

De studielocaties

Vier woningcorporaties, twee projectontwikkelaars en een gemeente ondersteunden deze studie en leverden studielocaties aan.

Gemeente Den Haag

De studie van heren 5 en BNA Onderzoek vormde voor Maaïke Vegter van de gemeente Den Haag een welkom vervolg op het Kansenboek gezinnen (2011) waarin de woonwensen van gezinnen in de stad geïnventariseerd, geanalyseerd en vergeleken waren met de beschikbare woonmilieus in de stad. Op grond daarvan zijn de Haagse locaties in kaart gebracht die aantrekkelijk kunnen worden gemaakt voor gezinnen.

Kolenkitbuurt Amsterdam

Woningbouwcorporatie Eigen Haard droeg als studielocatie de Kolenkitbuurt in Amsterdam-West aan. Gebiedsontwikkelaar Peter Visser: 'We willen hier iets betekenen voor gezinnen die in de binnenstad niet aan hun trekken komen en voor jongeren die in deze buurt zijn opgegroeid en er willen blijven om een gezin te

stichten.' Hij wil af van de gebruikelijke vernieuwingswijze: 'Die pakt verkeerd uit omdat alles er hetzelfde uitziet en er geen identificatie met de plek mogelijk is.'

Stadstuin Overtoom

Marius Heijn van ERA Contour ontwikkelt samen met Eigen Haard Stadstuin Overtoom, ook in Amsterdam-West. Een locatie waar het volgens hem pure noodzaak is om rekening te houden met gezinnen. 'Feit is dat gezinnen andere ruimtelijke behoeften hebben dan alleenstaanden of tweepersoonshuishoudens, vooral als het gaat om hun directe woonomgeving.'

Kanaleneiland Centrum

Woningcorporatie Portaal bracht als studielocatie het gebied Kanaleneiland Centrum in Utrecht in, waar nieuwe appartementen worden gebouwd.

Projectontwikkelaar Nicole Plasschaert hoopt daar een nieuw type gezinsappartementen te realiseren, ook voor gezinnen die in de wijk willen blijven. 'De bestaande appartementen van rond de 80 m² zijn eigenlijk te klein voor hen en grondgebonden woningen zijn financieel niet haalbaar.'

Jan Luijkenlaan Den Haag

De Haagse woningcorporatie Haag Wonen voelde de noodzaak om bestaande complexen met portiekwoningen aantrekkelijker te maken voor gezinnen. Beleidsadviseur Henk Schomaker koos als studielocatie de Jan Luijkenlaan in Moerwijk, een rustige wijk dichtbij het centrum, met scholen, sportvelden en een groot park. Gezinnen wonen er echter nauwelijks. 'Het is nu vooral een door-gangsbuurt. De openbare ruimte is schraal en ongedefinieerd ingericht.'

Hoogkamerlaan Rijswijk

Woningcorporatie Vidomes bracht voor de studie een locatie in met veel portiekwoningen aan de Hoogkamerlaan in Rijswijk. Projectontwikkelaar Sander Witte: 'Vorig jaar was het daar nog een optie om ook nieuw te bouwen. De financiële situatie maakt het echter interessanter om na te denken over het gezinsvriendelijker maken van de bestaande bouw.'

Norfolkterrein Scheveningen

Het Norfolkterrein in Scheveningen is een voormalig haventerrein dat grenst aan de duinen en dicht bebouwd gaat worden. Projectontwikkelaar Natalie Neary deed namens ASR Vastgoedontwikkeling aan de studie mee omdat ze benieuwd is hoe de locatie aantrekkelijk te maken is voor gezinnen. 'In deze tijd is het nodig om veel meer vraaggericht te ontwikkelen opdat iedereen ergens terecht kan.'

Gezinnen die van steden houden

Gezinnen in de stad. Het worden er steeds meer. Ze brengen leven in de stad. Ze spelen, leren, werken, scheppen, bewegen, ontspannen en consumeren, als het even kan buiten de deur. Ze redden zich wonderwel met bakfietsen, fietszitjes en aanhangers, met picknicks, barbecues en speurtochten in het park en met spelen en sporten op Cruijffcourts, Krajicekveldjes of gewoon op straat.

Wat je niet ziet is dat minstens twee derde van deze gezinnen op zoek is naar een ander huis. Een huis dat beter bij hen past qua grootte, indeling, aantal kamers, woonomgeving en kosten. Met een bescheiden inkomen zijn deze gezinnen meestal aangewezen op de verouderde woningvoorraad. Daar schieten ze weinig mee op. Dus blijven ze zitten waar ze zitten of verhuizen ze soms toch naar een verre buitenwijk. Tenzij architecten, corporaties, projectontwikkelaars en gemeenten zich verdiepen in de wensen van deze gezinnen en daarmee aan de slag gaan.

Juist nu de woningmarkt 'op slot' zit als gevolg van de economische crisis, komt het aan op het maken van keuzes in woningbouw-programma's en renovatieplannen. Dat is niet alleen maar negatief en ingegeven door geldgebrek. De huidige situatie daagt uit opnieuw te bekijken wat belangrijk is voor steden en nieuwe prioriteiten te stellen. Als de aanwezigheid van gezinnen belangrijk is voor de toekomst van steden, zouden die hen meer perspectief moeten geven op een geschikte woning. Het bouwen voor gezinnen in de stad heeft de afgelopen decennia echter weinig aandacht gekregen.

Stadsgezinnen

In de vier grote steden van Nederland bestaat ruim een kwart van alle huishoudens uit ouders en kinderen. Dat is minder dan het landelijk gemiddelde van 35 procent, maar meer dan waar deze steden op hadden gerekend. De trend om de stad te verlaten zodra er kinderen zijn, gaat voor veel gezinnen namelijk niet meer op. Vooral jongeren die zelf in de stad zijn opgegroeid, piekeren er vaak niet over om te vertrekken zo gauw ze kinderen krijgen. Ze zijn het stadsleven gewend en blijven meestal graag in de buurt van hun ouders wonen. En jongeren die voor hun opleiding naar de stad zijn gekomen, blijven daarna vaak werken in die stad. Ze vinden er een huis en een partner en krijgen daar ook kinderen. Dat alles maakt dat er nieuw soort gezinnen is ontstaan: jonge ouders die beiden werken, de zorg voor de kinderen vaak delen en daarnaast ook nog een druk sociaal leven hebben. Of ze behoren tot de groeiende groep alleenstaande ouders; al meer dan een derde van de gezinnen in de stad. Al deze ouders en hun kinderen zijn sterk afhankelijk van een sociaal netwerk dichtbij huis.

Het leven van hedendaagse gezinnen in de stad ziet er totaal anders uit dan dat van de gezinnen die architecten en stedenbouwkundigen voor ogen hadden toen een flink deel van de betaalbare woningvoorraad in de steden is gebouwd. Toen leek het ideaal om gezinnen onder te brengen in lichte, praktische en goed te verwarmen woningen in ruim opgezette en goed bereikbare buurten. Voor gezinnen uit de oude volkswijken was dat indertijd een hele vooruitgang. Voor hedendaagse gezinnen is licht, verwarming en deugdelijk sanitair vanzelfsprekend en moeten diezelfde woningen aan nieuwe eisen voldoen. De gezinnen van nu hebben televisies, computers en veel meer huishoudelijke apparaten die plaats innemen. Kinderen van nu hebben meestal minder broers en zussen, maar wel meer kleren en speelgoed. Ook moeten ze zich tegenwoordig

vaker binnen vermaken dan de kinderen die pakweg vijftig jaar geleden in datzelfde huis hebben gewoond. Dat komt vooral doordat de auto op straat de dienst is gaan uitmaken. Uit onderzoek van Carolien Bouw en Lia Karsten blijkt bijvoorbeeld dat er in Amsterdam in de jaren vijftig twee keer zoveel kinderen als auto's waren. In 2000 lag dat precies omgekeerd en waren er ruim twee keer zoveel auto's als kinderen. Daar veranderen al die moderne bakfietsen weinig aan. Vanwege het razend drukke stadsverkeer zoeken gezinnen in de stad naar buurten die, zoals sociaal geografe Lia Karsten dat noemt, een bepaalde 'luwte' bieden; het liefst ook tegenover andere negatieve invloeden, zoals criminaliteit en verloedering. Natuurlijk hebben ook andere bewoners het liefst een veilige en schone woonomgeving, maar voor gezinnen telt dat net iets zwaarder.

Die behoefte aan luwte heeft alles te maken met de ontwikkeling van kinderen. Die moeten de wereld nog verkennen en nog leren hoe ze zich daarin veilig kunnen bewegen. Kleine kinderen zijn kwetsbaar en kunnen alleen sterke en zelfstandige volwassenen worden als ze van hun omgeving de ruimte krijgen om langzaam maar zeker hun actieradius te vergroten en zo hun motoriek, hun zelfbeeld en hun sociale vaardigheden te ontwikkelen. Baby's, peuters en kleuters hebben tot hun vierde jaar een actieradius van zo'n 30 meter in en om de woning nodig. Kinderen van 4 tot 8 jaar hebben voor een evenwichtige ontwikkeling al gauw 150 meter in de omtrek nodig. Tussen hun achtste en twaalfde jaar leren kinderen zelfstandig afstanden tot 500 meter af te leggen, bijvoorbeeld naar school, een speelplek of sportveld. En tegen de tijd dat ze naar het voortgezet onderwijs gaan, worden dat meestal kilometers. Idealiter betekent dit dat er binnen een halve kilometer van de woning rekening gehouden moet worden met de aanwezigheid van kinderen van verschillende leeftijden die spelenderwijs de wereld leren kennen. Tenzij we accepteren dat kinderen direct van de woning naar de achterbank van de auto verplaatst worden en niet zelfstandig de wereld leren ingaan. Maar dat is vragen om nieuwe problemen.

Blijven of vertrekken

Hoewel ook in de stadscentra de kindvriendelijke buurtjes nog steeds worden gekoesterd, zijn de centra van de grote steden in Nederland meestal niet echt geschikt om veel kinderen de ruimte en de luwte te geven die zij nodig hebben voor een gezonde ontwikkeling. Dat is geen ramp zolang er maar betaalbare alternatieven zijn, bijvoorbeeld in de vooroorlogse wijken die rondom de stadscentra liggen en in de buurt van parken

liggen. Het samenvoegen van kleine woningen kan daar voor gezinnen oplossingen bieden. Qua prijs en ligging lijkt er ook weinig mis met de naoorlogse stadswijken als locatie voor gezinnen. Toch zijn die wijken vaak niet meer aantrekkelijk voor hedendaagse gezinnen. Door het anonieme karakter, de eenzijdige woonfunctie, de grote doorstroming onder de bewoners en de grootschalige opzet van veel naoorlogse wijken, is het voor jonge gezinnen vaak moeilijk om er wortel te schieten. Dat komt vooral doordat ze er geen mensen tegenkomen bij wie ze zich thuis voelen en met wie ze iets kunnen opbouwen. Het wonen in die wijken is geen eigen, positieve keuze. Veel bewoners zijn er bij toeval of uit pure noodzaak terechtgekomen. 'Deze woning is me toegewezen,' geven ze dan als nuchtere verklaring voor hun adres. Dat klinkt niet bepaald enthousiast; meer als: 'We moeten het er maar mee doen'.

Het gebrek aan vrije keuzemogelijkheden in de stad was de afgelopen jaren voor een flink aantal gezinnen reden om uiteindelijk toch uit de stad te vertrekken. Ze verhuisden naar nieuwe steden als Almere of Vinexlocaties als Hoofddorp, Leidschenveen of Leidsche Rijn. Waarom ze dat precies deden is niet onderzocht, maar aan de verhuisgegevens is wel iets af te lezen. De kritische grens voor het wonen in de stad lijkt rond de vierde verjaardag van het oudste kind te liggen. Volgens de statistieken daalt vanaf die leeftijd het aantal kinderen in de stad, terwijl dat aantal landelijk juist stijgt. Boven de twaalf jaar zet die daling in de stad door. Kennelijk vertrekken gezinnen uit de grote steden op het moment dat hun kinderen naar de basisschool of het voortgezet onderwijs gaan. Dat kan met de kwaliteit of de samenstelling van de scholen te maken hebben, maar ook met de actieradius van de kinderen die op die leeftijd aanzienlijk groter hoort te worden. Het zal in ieder geval geen toeval zijn dat sommige ouders besluiten te vertrekken op het moment dat de buurt of de stad een steeds grotere rol in het leven van hun kinderen gaat spelen.

Anderen, zoals stadssocioloog Ivan Nio die een essay voor dit boek schreef, signaleren dat de komst van een tweede kind een belangrijk breekpunt in woonwensen is. Dan beginnen ouders echt last te krijgen van het ruimtegebrek, binnen of buiten. Soms zwichten ze dan toch voor de verre buitenwijk, niet zelden met spijt omdat ze daar toch een deel van hun sociale en culturele leven missen.

Kansen

Als gezinnen uit de stad vertrekken omdat ze geen geschikte woning kunnen vinden, is dat om vele redenen te betreuren. Stadsbestuurders

begrijpen dat de laatste tijd steeds beter, en willen hen ook liever niet meer kwijt. Gezinnen immers brengen leven in de stad en geld in het laatje van winkeliers. Gezinnen zorgen voor de toekomst van scholen, bibliotheken, zwembaden, sportverenigingen, theaters en bioscopen. Met gezinnen verzekert de stad zich van zijn eigen toekomst.

De gemeente Den Haag is een van de eerste gemeenten die zich in de woonwensen van stadsgezinnen heeft verdiept. Maaïke Vegter, beleidsmedewerker op de afdeling Wonen en een van de samenstellers van het Kansenboek Gezinnen uit 2011, wijst erop hoe belangrijk gezinnen zijn voor de vitaliteit van de stad. 'Kinderen die hier in een goed klimaat opgroeien en wortelen, krijgen een band met de stad en zijn de bewoners van de toekomst. Bovendien wordt de stad daardoor ook weer aantrekkelijker voor mensen die van buiten komen.'

Maar, zoals de Rotterdamse sociologe Joke van der Zwaard stelt die de gezinsvriendelijkheid van wijken heeft onderzocht, gezinnen zijn voor steden ook een beetje wat kanaries in de mijnen waren: als gezinnen massaal de stad verlaten, is dat een teken dat het ergens niet goed gaat met de leefbaarheid. En daar lijden dan ook andere inwoners onder.

Aansluiting gemist

De oplossing lijkt simpel: biedt gezinnen die in de stad willen blijven, woningen aan die bij hen passen. Iedereen een huis met eigen tuin is geen haalbare kaart want daarvoor is de grond te duur. Op dat punt kan de stad nooit de concurrentie aan met de Vinexlocaties. Maar appartementen kunnen voor veel gezinnen ook prima voldoen.

Voorwaarde is wel dat deze appartementen aansluiten bij de specifieke woonbehoeften van gezinnen. En daar ontbreekt het tot nu toe nogal aan. Zeker, in alle grote steden zijn de afgelopen jaren veel nieuwe appartementen gebouwd, maar dan vooral voor mensen met een flink inkomen en een kosmopolitische levensstijl – en liefst zonder kinderen. Dat appartementenbewoners wel eens behoefte zouden kunnen hebben aan scholen in de buurt en mogelijkheden om buiten te spelen, bleef daardoor buiten beeld. Ook zijn de prijzen van deze nieuwe appartementen vaak hoger dan de meeste gezinsinkomens kunnen dragen. Voor gezinnen met lagere inkomens bieden ze geen soelaas. Die blijven aangewezen op de bestaande bouw: maisonnettes, portiekwoningen en galerijflats in de huursector. De uitdaging is dus niet alleen nieuwe gezinsappartementen te bouwen, maar vooral ook bestaande woningen geschikt en aantrekkelijk te maken voor hedendaagse gezinnen.

Om de oorzaak van de slechte aansluiting van het huidige woningaanbod in de grote steden op de wensen van gezinnen te begrijpen, moeten we teruggaan naar het einde van de jaren tachtig. Tot dan toe bepaalde de overheid het volkshuisvestingsbeleid en voerden de woningcorporaties dat grotendeels uit. Eind jaren tachtig veranderde dat ingrijpend. De overheid trok zich zo ver mogelijk uit dit beleidsterrein terug en liet het over aan het bedrijfsleven. Woningcorporaties kregen geen subsidies meer, maar moesten zich omvormen tot zelfstandige ondernemingen. Voor het begrip 'volkshuisvesting' kwam 'woningmarkt' in de plaats. Bewoners, en vooral die met geld, heetten voortaan 'woonconsumenten'. Het achterliggende idee was dat het gros van de Nederlanders voortaan een eigen huis kon kopen en daarin een ruime keus zou krijgen. In de praktijk viel dat tegen, want woningcorporaties moesten nu 'hun eigen broek ophouden' en gingen zich ook als projectontwikkelaars gedragen. Zij bouwden, vaak samen met projectontwikkelaars, Vinexlocaties vol eengezinswoningen en binnenstedelijke gebieden vol luxe appartementen. Daar dachten ze het meest aan te verdienen. Ook de vernieuwing van verouderde wijken werd meer op de verkoop van woningen gericht.

Architecten begonnen gretig aan de berg nieuwe opdrachten, eindelijk verlost van te krappe budgetten en armoedige materialen. Maar de werkelijkheid bleek weer eens grilliger dan de plannen. Terwijl buiten de steden uitgestrekte Vinex-locaties bebouwd werden met eengezinswoningen, bleek in de steden een nieuwe categorie woningzoekenden te ontstaan. Dat waren gezinnen die in de stad wilden blijven, die zelfs niets op bleken te hebben met een eengezinswoning in een buitenwijk. Dat kwam voor overheden en projectontwikkelaars in eerste instantie als een verrassing. Na de oplevering van appartementen in voormalige havengebieden als het KNSM- en Java-eiland in Amsterdam bleek dat de zogeheten 'yuppenappartementen' die gebouwd waren voor kinderloze vrijgezellen of tweeverdieners, maar al te vaak werden betrokken door gezinnen. Waarna, uiteraard, de omgeving aan die bevolkingsgroep moest worden aangepast omdat er meer scholen en speelplekken nodig waren.

Dat deze realiteit pas relatief laat werd opgemerkt, wekt verbazing maar is wel verklaarbaar. De beleidsveranderingen op het gebied van volkshuisvesting en woningbouw gingen in die jaren razend snel. Wellicht hebben ontwikkelaars en corporaties zich laten verblinden door de winsten die aan de horizon schitterden. Ook hebben ontwikkelaars en architecten te weinig met toekomstige bewoners gepraat. Niet alleen was dat op nieuwe locaties in de stad praktisch onmogelijk, in de jaren negentig leek het ook niet nodig. De nieuw gebouwde of gerenoveerde huizen

werden toch wel verhuurd of verkocht. Daar kwam bij dat de trends in het menselijk gedrag, bijvoorbeeld in het krijgen van kinderen, per definitie pas later in de statistieken te zien zijn en dus niet te voorspellen zijn. Zo bleken vrouwen in het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw gemiddeld weer op jongere leeftijd kinderen te krijgen dan de vrouwen die pakweg twintig jaar eerder het moederschap vaak tot het laatste moment uitstelden.

De uitweg

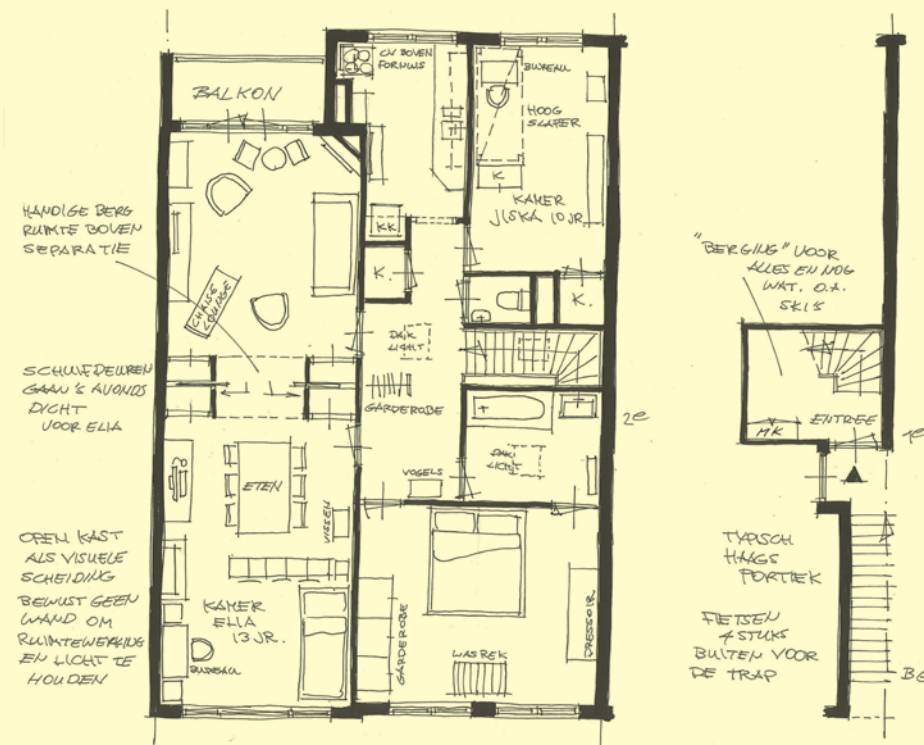
De laatste jaren zit de woningmarkt muurvast. Zelfs als gezinnen de stad uit willen, hebben ze daarvoor vaak onvoldoende financiële mogelijkheden. En voor wie wel in de stad wil blijven, zit er vaak niets anders op dan blijven dromen van een ander, groter huis of een leukere buurt. Een van de manieren om de markt weer open te breken en in beweging te krijgen is beter aansluiten op wat deze gezinnen willen en kunnen. Dat veronderstelt dat architecten, corporaties en projectontwikkelaars meer uitgaan van het kritisch vermogen, de praktische instelling en de bescheiden budgetten van gezinnen die vaak al jarenlang ervaring hebben met het wonen in de stad. Daarvoor is direct contact met die gezinnen nodig. Architecten zijn dat niet altijd gewend of hebben er weerstand tegen gekregen door ellenlange en soms louter rituele inspraakprocedures tijdens de stadsvernieuwing. Toch heeft de ervaringsdeskundigheid van bewoners in het verleden vaak nut gehad. Zo waren het bijvoorbeeld de Vrouwenadviescommissies voor de woningbouw, tegenwoordig sekseneutraal afgekort tot VAC, die vanaf de Wederopbouw glashard tegen de architect zeiden dat hij het toilet was vergeten, dat de stopcontacten in de keuken op een onhandige plek zaten, of dat er nergens plek was voor de vuilniszakken. Die vrouwenadviescommissies hebben in de jaren tachtig de open trap in de ban gedaan en geprotesteerd tegen onhandig hoge bovenlichten. Het opsporen van zulke standaardfouten kun je nog steeds rustig aan de VAC overlaten. Maar welke eisen het hedendaagse gezin in de stad aan woningen en woonomgevingen stelt, is een ander verhaal. Niets veranderlijker en meer divers dan hedendaagse gezinnen. En niets onverstandiger dan dat gegeven te negeren bij het vinden van een uitweg uit de huidige impasse op de woningmarkt.

De familie Mitalas

Dit is de familie Mitalas: vader Georgius, moeder Anjo en hun zoons Elia (13) en Jiska (11). Ze wonen op de tweede verdieping van een typisch Haagse portiekwoning uit de jaren dertig. Hun woning meet 110 m² en hebben ze in 1997 kunnen kopen. Elia en Jiska waren er toen nog niet. In de loop van de tijd hebben ze de inrichting van hun woning steeds aangepast. Ze zijn nog steeds tevreden over hun huis en de buurt, maar missen wel bergruimte en een derde slaapkamer. Dat laatste zou een reden kunnen worden om te verhuizen.

De 'mental map' van de plattegrond

Bergruimte

Het gezin heeft meer spullen dan bergruimte. Daarom zijn ouderwetse kamers-en-suite met kasten ideaal voor alle vakantiespullen. En als ze daar niet meer in passen, zit er niets anders op dan iets wegdoen. Maar dat gebeurt bij deze familie niet gauw.

📍 1

Verkeersruimte

Omdat de hal ruim genoeg is en een daklicht heeft, kan hij nog een andere functie krijgen dan verkeersruimte. Als plaats voor de vogelkooi en als flexplek, bijvoorbeeld.

📍 2

Buitenruimte

Spitsuur: de schone was komt droog van het balkon en de boterhammen staan klaar voordat iedereen weer de deur uitgaat. Het balkon is klein, maar gelukkig zijn de kinderen groot genoeg om zelfstandig naar het park en het strand te gaan.

Indeling

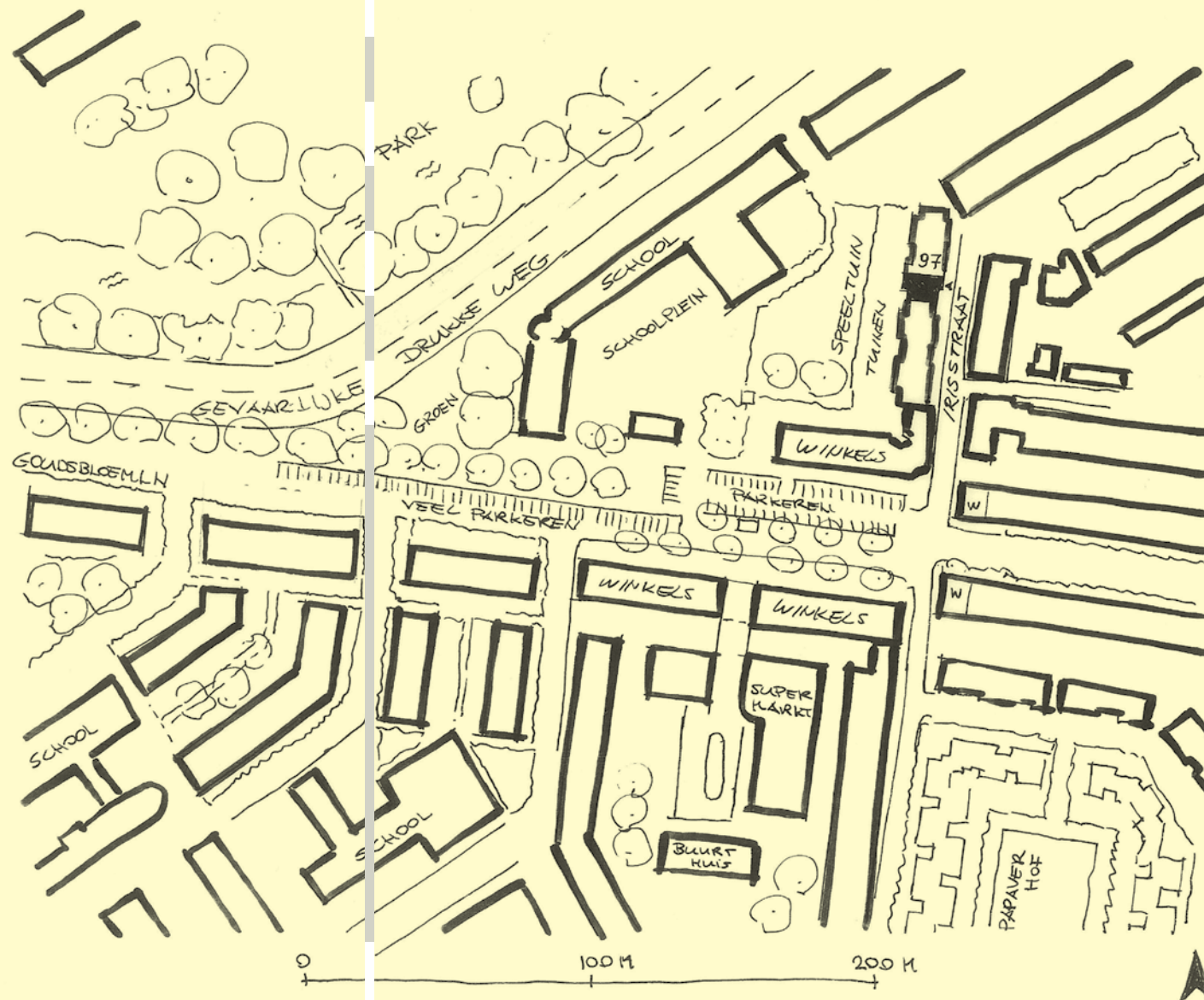
De familie Mitalas is inventief. Het ontbreken van een derde slaapkamer hebben ze opgelost door de voorkant van de diepe kamer-en-suite met een open boekenkast te verdelen in een eetkamer en een kamer voor Elia. 's Avonds na het eten gaan de schuifdeuren tussen de eet- en zitkamer dicht en heeft Elia aan de voorkant het rijk alleen. Deze 'transparante' oplossing voorkomt dat de eetkamer teveel daglicht mist, terwijl Elia's ruimte er wel visueel van gescheiden is. Gelukkig is deze oplossing niet, maar als de rest van de familie televisie kijkt, gaan de schuifdeuren dicht.

Tussen binnen en buiten

Een Haags portiek betekent in dit geval dat je na de buitentrap via de voordeur op de eerste verdieping in een halletje komt en vervolgens via een binnentrap op de tweede verdieping belandt. Een voordeel is de ruime hal direct na de voordeur waarin iedereen van alles kwijt kan: jassen, tassen, sportspullen, enzovoorts. Een lift wordt niet gemist. Door de trap zijn de jongens snel zelf gaan lopen. Een nadeel is dat er geen plek is voor de fietsen. Daarom staan die beneden buiten. Een betere plek voor de fietsen is gewenst want die worden veel gebruikt.

6

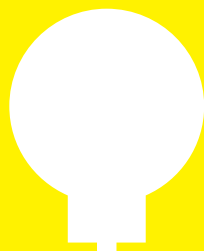

De 'mental map' van de buurt

De familie Mitalas heeft alles wat ze nodig heeft op loop- of fietsafstand in de buurt: winkels, scholen, speelruimte, een park, het strand en andere voorzieningen. Voor horeca en ander vermaak gaan ze naar het centrum van de stad.

1

Bergruimte

Bijna alle hedendaagse gezinnen hebben een structureel gebrek aan bergruimte. Met een beetje geluk zitten er in portiekwoningen uit de jaren dertig nog ingebouwde kasten naast en boven de schuifdeuren in de diepe kamers-en-suite, zoals bij de familie Mitalas het geval is. Maar in appartementen van latere datum zijn ingebouwde kasten niet meer vanzelfsprekend. Met als gevolg dat een belangrijk deel van het vloeroppervlak en de wanden in gezinswoningen wordt ingenomen door losse kasten of planken. Waardoor er weer minder ruimte overblijft om te spelen, te zitten, te eten of te slapen.

Inloopkast

Veel hedendaagse gezinsappartementen lijken volgepropt met spullen. In veel gevallen hebben ze geen schuurtjes, kelders, zolders of vlieringen. Naoorlogse appartementen waren niet berekend op veel kleren, apparaten en speelgoed. Maar ook in moderne appartementen komt bergruimte er vaak bekaaid van af. Het moderne ideaal mag dan een inloopkast zijn, voor gezinnen wordt een appartement al gauw één grote inloopkast.

Net buiten de woning, op balkons of in de ruimte voor de voordeur, is het ook passen en meten. Moderne balkons zijn vaak te klein voor buitenkasten, terwijl die juist handig kunnen zijn voor het bewaren van spullen die niet het hele jaar door dagelijks gebruikt worden, zoals bloempotten, frituurpannen, sportspullen of droogrekken. Nu is het vaak kiezen tussen lekker zitten of opbergen op het balkon.

In de hal of gang van appartementen biedt de meter- of de cv-kast vaak de enige berg-ruimte. Die wordt dan ook volgestouwd met schoenen of tassen.

Geen ruimte aan huis

Architecten hebben er in het verleden duidelijk geen rekening mee gehouden dat gezinnen met een andere culturele achtergrond vaak gewend zijn hun schoenen voor de voordeur uit te trekken en te bewaren. Wel zo hygiënisch, maar er is eigenlijk geen ruimte voor. Als het tegen zit struikelen de burens over de schoenen in het trapportaal of op de galerij, vooral als er veel visite is. Maar waar moeten ze die schoenen anders laten?

Naoorlogse maisonnette- of galerijwoningen zijn vaak uitgerust met een aparte berging op de begane grond. Dat is handig voor spullen die je niet vaak gebruikt of die

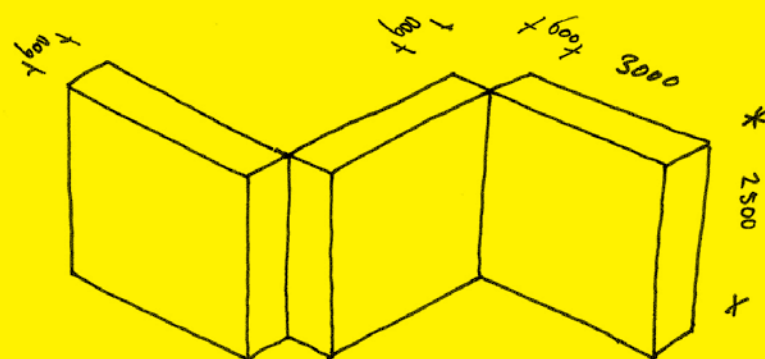
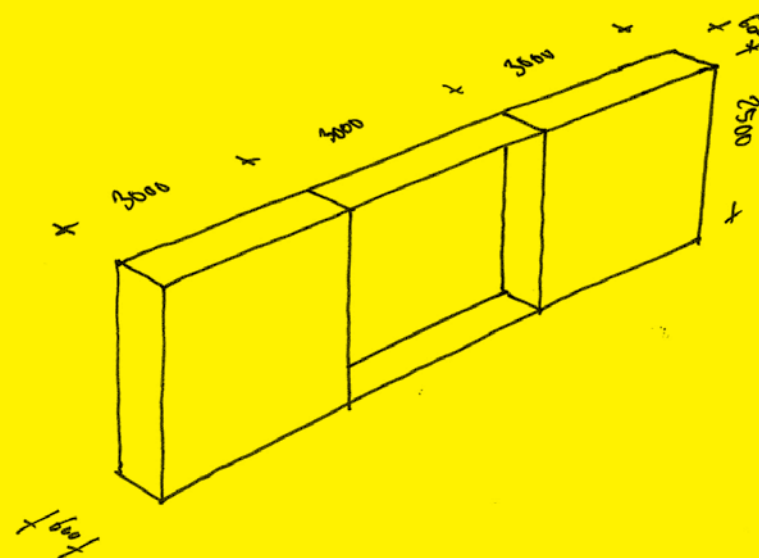
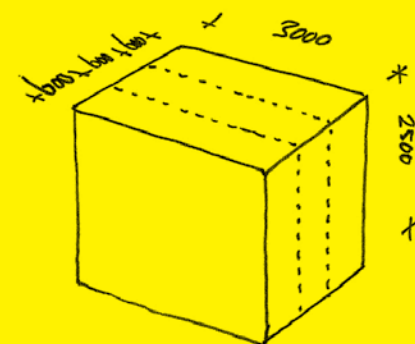
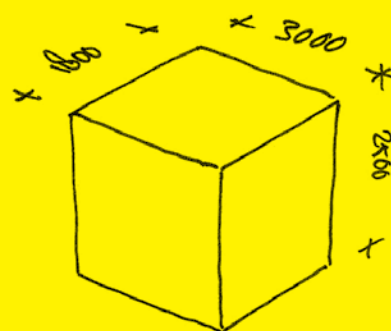
je mee naar buiten neemt, zoals fietsen, de barbecue, gereedschap of sportattributen. Maar die bergingen zijn inbraakgevoelig, klein, donker, stoffig en koud. Je bergt er dus geen kostbare zaken op. En je moet kiezen, want meer dan twee fietsen of een werkbank en wat planken passen er meestal niet in.

De uitdaging

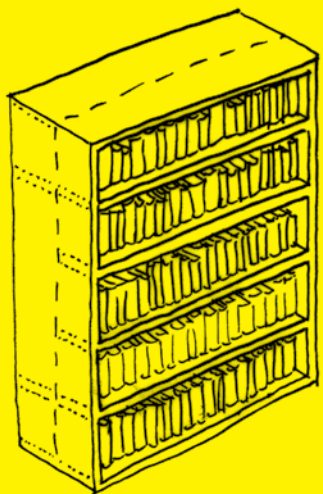
Bedenk iets waardoor gezinnen meer berg-ruimte krijgen waarvan ze zelf kunnen bepalen waar die komt, hoe groot hij is en welke bestemming die krijgt. Het ene gezin wil kleding of speelgoed kwijt, terwijl het andere liever apparaten of complete meubels, al dan niet tijdelijk, opbergt.

1 Toverkasten

Een moderne variant op ouderwetse inbouwkasten en vaste bergingen in huis. Dat is de oplossing die Katja Heid en Beatrice Montesano hebben bedacht voor het chronisch gebrek aan bergruimte van stadsgezinnen. Een standaardbergung in de woning van 1,8 bij 2,5 meter die tegenwoordig in nieuwbouw vaak wordt aangehouden, splitsen zij op in modules voor een kastenwand van 30, 60 of 90 centimeter diep en met verschillende breedtes.

Die kastmodules kunnen
verschillende functies krijgen:

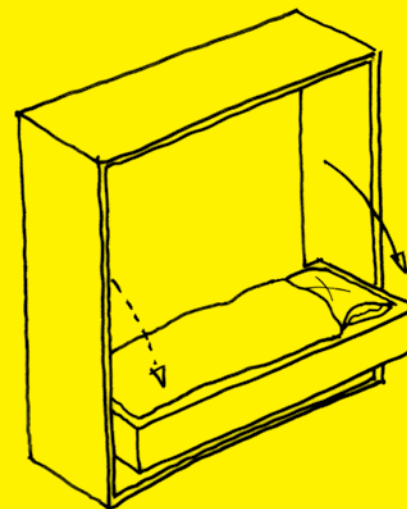
boekenkast

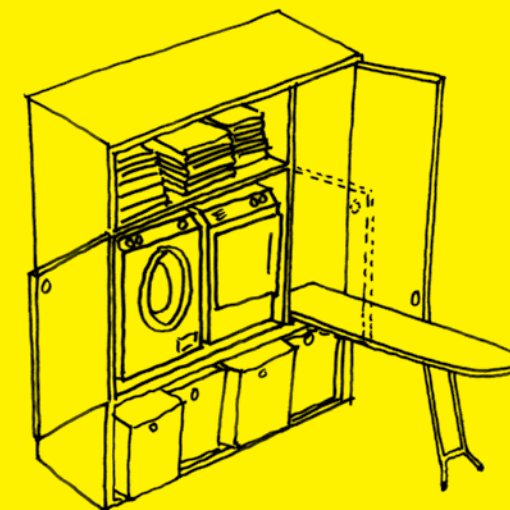
garderobekast

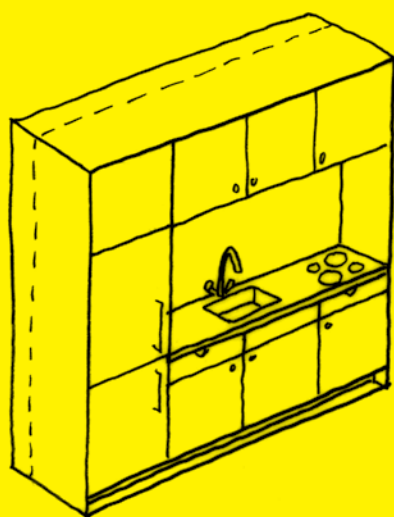
meterkast

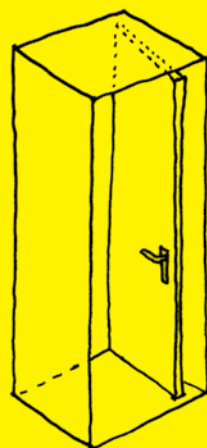
bedkast

waskast

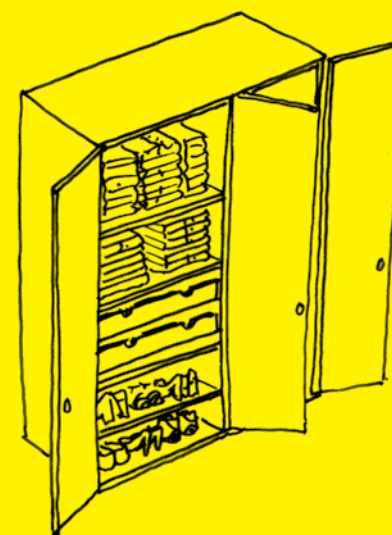
keukenkast

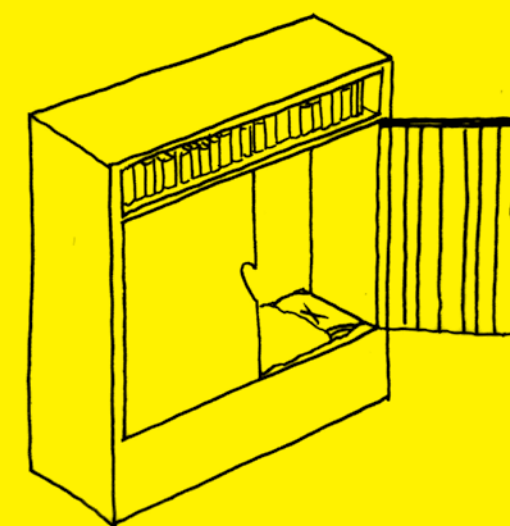
deurkast

toiletkast

kledingkast

logeerkast

En als kastenstrook kunnen ze op verschillende plekken als binnenwand fungeren:

